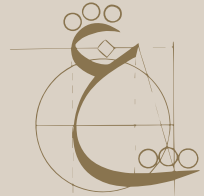
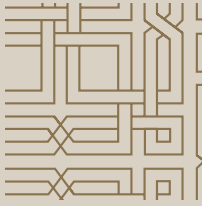

kadim

SAYI / ISSUE 2 · EKİM / OCTOBER 2021

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 2 • EKİM | OCTOBER 2021

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • EKİM | OCTOBER 2021

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıntı-Gayriticarı 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında açık erişim sağlamakladır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Kasım BOLAT | Çankırı Karatekin Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri*

THE EFFECTS OF
COUNTERFEIT COINS ON
THE OTTOMAN ECONOMICS
DURING THE SECOND HALF
OF THE SIXTEENTH CENTURY

FARUK AKAR**

ÖZ ABSTRACT

Bir mübadele aracı olarak para, farklı zaman ve mekânlarda üretilmeye başlanmış ve zamanla devletlerin varlığını ve gücünü gösteren bir birim haline gelmiştir. Öte yandan, para kullanımının giderek yaygınlaşması çeşitli nedenlerle ayarının bozulmasına yönelik kalpazanlık girişimlerine yol açmıştır. Çalışmanın amacı, XVI. yüzyılın ikinci yarısında tedavüldeki ayarı bozuk akçelerin iktisadi hayat üzerindeki etkilerini, maliye ahkâm defterlerine yansıyan davalar üzerinden incelemektir. Bu maksatla kalpazanlık ve ayarı bozuk akçelere dair hükümlerin yer aldığı defterler incelenmiş ve elde edilen bulgular ile çalışma şekillenmiştir. Bu bağlamda, başlangıç kısmında Osmanlı para politikasından genel hatları ile bahsedildikten sonra ikinci bölümde, ayarı bozuk akçelerin para piyasası ve kamusal alan üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise kalpazanlık ve ayarı bozuk akçe ile ilgili hususların, merkezi idare tarafından nasıl teftiş edildiği ve mahkeme sürecinin nasıl işlediğine değinilmiştir. İncelenen dönem boyunca, çok sayıda yerli ve yabancı ayarı bozuk akçenin tedavülde olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı tebaasının hemen her kesiminden insanın, tedavüldeki ayarı bozuk akçeler ile bir şekilde ilişkisi olduğu görülmektedir. İktisadi hayatı tehdit eden bu süreç, Osmanlı mahkemelerinin ciddi uğraşı alanı haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayarı Bozuk Akçe, Kalpazanlık, Mahkeme, Maliye Ahkâmı, Teftiş.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 15 Mart 2021 | Date Received: 15 March 2021
Kabul Tarihi: 9 Haziran 2021 | Date Accepted: 9 June 2021

ATIF | CITATION

Akar, Faruk. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri", *Kadim* 2 (Ekim 2021), 129-144.

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan 41 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 987/M. 1579-1580) (s. 1-252) başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 1farukakar@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3731-8368.

This study examines the effects of counterfeit coins in circulation on the economic life of the Ottoman Empire in the second half of the sixteenth century. To this end, it investigates the cases found in the fiscal court books and examines the registers containing provisions on counterfeiting. The findings in these records shape the main structure of the study. It then surveys the Ottoman monetary policy and discusses the effects of counterfeit coins on the money market and public sphere. Finally, it analyzes the concerning issues by asking how the central administration performed inspections and how the court processes worked. It shows that there were many domestic and foreign counterfeit coins in circulation and the population was related to this type of coinage at least on a fundamental level. Accordingly, these coins threatened economic life and thus became a severe problem for the Ottoman courts.

Keywords: Counterfeiting, Counterfeit Coin, Court, Fiscal Court Books, Inspection.

GİRİŞ

İktisadi hayatın en başat unsurlarından biri olan para, tarihsel süreçte birçok toplumun/ devletin mübadele aracı olarak oldukça önemli rol oynamıştır. Zamanla farklı adlarla ve değerli madenlerle basılan para, devletlerin kudretlerini temsil etmesinin yanı sıra bağımsızlık ve otorite göstergesi haline gelmiştir. Nitekim İslam devletlerinde hutbe okutmak ve sikke bastırmak egemenliğin en önemli sembolleri olarak kabul edildiğinden, Osmanlı padişahları da bu usulü devam ettirmişlerdir.¹

XIV. yüzyılda Anadolu'nun ticaret yolları üzerindeki bir beylikten XVI. ve XVII. yüzyılda uluslararası ticaret ve maden akışının tam ortasında kalan bir imparatorluğa dönüşen Osmanlıların, iktisadi düzen ve siyasi otoritenin devamlılığı için para politikasını esaslı bir şekilde ele almaları gerekmiştir.² Bu politika, iç dengelerin korunması amacıyla paranın ülke içindeki dolaşımının düzenlenmesi, hâkimiyet sembolü olarak ülkenin her tarafına ulaştırılması ve bunun için de darphanelerin kurulmasını zorunlu kılmıştır.³ Bu nedenle Osmanlılar, XV. yüzyılda kendisinden önceki Türk-İslam devletlerini izleyerek ticari ve idari önemi olan şehirlerde ve maden yataklarının yakınlarında çok sayıda darphane kurmuşlardır.⁴

Osmanlılar, ülkenin çeşitli kentlerinde darphane kurmalarına rağmen para darbı hususunda klasik dönemin iktisadi, coğrafi ve teknik zorluklarından bir hayli etkilenmişler ve bu durum, paranın tedavülünde de kendini göstermiştir. Bu nedenle iktisadi sistemin devamlılığı ve para talebine cevap verebilmek adına esnek bir para politikası takip etmişlerdir. Bu maksatla kendi sikkelerinin yanında yabancı paraların piyasada dolaşımına da izin vermişlerdir. Böylece büyüyen ekonominin para ihtiyacını daha kolay karşılayabilmişlerdir.⁵

Öte yandan, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve mali koşulları hızla bozulmaya başlamış ve parasal istikrar ve genişleme önemli ölçüde zarar görmüştür. XVI. yüzyılın başlarında elde edilen askeri başarılar ile imparatorluğa yeni katılan bölgelerden merkeze akan gelirler, devlet maliyesini güçlendirmiştir.⁶ Ancak 1578'den sonra İran'a karşı girişilen savaşlar, Osmanlı maliyesi açısından yıkıcı sonuçların doğmasına neden olmuştur. Akabinde 1593'ten 1606'a kadar süren Avusturya savaşlarında, ateşli silahlarla donatılan piyade birliklerine duyulan ihtiyaç, yeniçerilerin sayısının artırılmasını ve sekban denilen paralı asker toplanmasını gerektirmiştir. Bu durum, nakit ihtiyacı ile birlikte devleti mali bir krize doğru sürüklemiştir. Barış zamanlarında ise işsiz kalan ve maaş alamayan paralı askerler, kırsal alanlarda Anadolu halkından haraç toplamaya kalkışmışlardır. Ayrıca tımarlarını yitiren tımarlı sipahilerin de bu gruplara katılmaları, celali olarak bilinen bu eşkiya

1 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 5, 14.

2 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 17.

3 Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10/803.

4 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 31; Halil Sahillioğlu, "Darphane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/502.

5 Öztürk "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", 10/803; Ali Akyıldız, "Para" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/164.

6 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 125-127.

çetelerinin oluşmasına ve Anadolu'da tarımsal üretimin ve vergi gelirlerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.⁷

Osmanlıların mali istikrarını bozan diğer bir etken de dönemin kıtalararası para ve değerli maden akışları idi. Avrupa ekonomisinin coğrafi sınırlarının genişlemesi ve Amerika'nın keşfi, XVI. yüzyılda Avrupa'ya büyük miktarda değerli maden akışına neden olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise kıtalararası maden akışı daha da artmış ve büyük boy Avrupa gümüş sikkeleri, Osmanlı piyasalarında görülmeye başlanmıştır.⁸ Gümüş sikkelerin altına nazaran bollaşması mal fiyatlarını yükseltmeye, gelirleri ise düşürmeye başlamıştır. Bununla birlikte, kıymetli maden fiyatlarının Doğu'da yüksekliği, bu bölgelere kıymetli maden ve para akımını ortaya çıkartmıştır.⁹ Ayrıca piyasada gümüşün bollaşması altın/gümüş oranının yükselmesine neden olmuştur. I. Selim ve I. Süleyman devrinde vezin bakımından istikrarlı bir dönem geçiren akçe, II. Selim'den itibaren değerini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim tüm bu olumsuz eğilimler, merkezi devleti ek gelir kaynakları yaratmaya zorlamış ve 1580'lerin başında 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilirken 1585'teki tağşişten sonra 850 akçe kesilmesine neden olmuştur.¹⁰ Ayrıca bu dönemde, taşra darphanelerinde akçelerin çoğunun vezin itibariyle eksik kesilmeleri, tedavüldeki sahih/gerçek akçelerin kenarlarından çalınmasına neden olmuş ve kalpazanlık¹¹ faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır.¹²

III. Murad döneminde hız kazanan kalpazanlık faaliyetlerinde, sarraflar tarafından akçelerin kırılması akçenin veznini düşürürken kalpazanlar tarafından kesilen kalp akçelerin resmî akçelerle karışması ve piyasaya sürülmesi, tedavüldeki akçenin kıymetini iyice belirsiz hale getirmiştir. Bu durumda devlet, resmî rayıcı korumak adına sık sık *cedid* akçe çıkarıp eski akçeleri yasaklayarak bu olumsuz durumu engellemeyi amaçlamıştır.¹³ Ayrıca tağşişlerin ekonomiyi çıkmaza soktuğu ve çeşitli nedenlerden dolayı tedbir alınmakta geç kalındığı zamanlar, akçe kırkıcılığına zemin hazırlamıştır. Piyasada ağırlığı düşük akçelerin artış göstermesi sarraf, kuyumcu ve kalpazanlar tarafından sağlam akçelerin kenarlarının kırılarak gümüşünün çalınmasına neden olmuştur. Bu durum, kırkık akçe olarak ifade edilen ayarı bozulmuş akçelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümdarlar ise piyasadaki karışıklığı önlemek adına zaman zaman sikke tashihi politikasına başvurmuşlardır. Bu şekilde, yeni akçeler ya eski standart üzerinden ya da ağırlığı bir miktar düşürülüp piyasaya sürülerek karışıklığın giderilmesi hedeflenmiştir.¹⁴ Ancak kalpazanlık faaliyetlerinin gün

7 Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi - I 1300-1600*, çev. Halil Berktaş (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 19.

8 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 128.

9 Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları" *Osmanlı Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 3/25.

10 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 128.

11 Akçenin taklidi olarak kalp para kesen şahısları ifade eden kalpazan deyimi, Osmanlı vesikalılarında kallab, kalpzen, sikkezen, zebânzedi tabirleri ile de ifade edilmektedir. Konu ile ilgili terminoloji için bk. Orhan Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 3/180-181.

12 Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Doktora Tezi, 1958), 64.

13 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 38-39.

14 Halil Sahillioğlu, "Akçe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/227; Aynı metalden kesilen sikkelerin kıymetlerinin tespiti ile kalpazan ve akçe kırkıcıların takibindeki ihmaller nedeniyle tedavüldeki paralar bozuk, kırık ve içine ayar karıştırılmış şekilde tağşiş edilmiş duruma gelmiştir. Bu nedenle zaman zaman sikke tashihi zorunlu bir hale gelmiştir. Sahillioğlu, *Kuruluşun XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 71.

geçtikçe artıp ülkenin geniş coğrafyasına¹⁵ yayılması neticesinde, kalpazanlık ve akçe kırkıcılığı ile kalp ve ayarı bozuk akçe kullanımının önlenmesi için çeşitli yaptırımlar uygulanarak bu sürecin önüne geçmeye çalışılmıştır.

Kalb kelimesi, “sahte, taklit, resmî ve sahih olmayıp bir sahtekâr tarafından takliden ve kıymetsiz bir madenden yahut eksik olarak yapılmış sikke, kalp akçe” olarak tarif edilir.¹⁶ Çalışmaya konu olan belgelerde ise kalp sikkelerin yanı sıra “hurde, kırkık ve kemayar” akçe kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Bu akçeler, kalpazanların imal edip piyasaya sürdükleri kalp akçelerden farklı olup devlet darphanesinde basılmış sahih/gerçek sikkelerin kenarlarından bir miktar maden kırkılarak/kesilerek ayarı (vezni) bozulmuş akçeleri ifade etmektedir.¹⁷ Her ne kadar bu işi yapanlar daha çok kalpazan olsa da çalışmaya konu olan belgelerdeki tüm akçelerin kalp akçe olarak belirtilmesi hatalı bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca kalp paraların dönem dönem muhtevaları da değişebilmekteydi.¹⁸ Bu nedenle çalışmada bahsi geçen kalp akçeler belgelerde yer aldığı şekliyle kullanılmış, “hurda, kırkık ve kemayar” akçeler/sikkeler ise “ayarı bozuk akçe” şeklinde ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki kalpazanlık faaliyetleri¹⁹ ile ilgili müstakil çalışmalar bulunmakla beraber, bu makalenin amacı, ayarı bozuk (kırkık) akçelerin iktisadi hayat üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu bağlamda, kalpazanlığın ve ayarı bozuk akçelerin para piyasasındaki teknik ve toplumsal etkileri ele alınacak olup devletin bu konu ile nasıl başa çıkabildiğini ortaya koyabilmek için de teftiş ve mahkeme sürecine değinilecektir. Çalışmamızda, Osmanlı Arşivi’nde bulunan Maliyeden Müdevver, Mühimme ve Kamil Kepeci gibi defter serileri, kullanılan başlıca kaynaklardır.

1. Kalpazanlık ve Ayarı Bozuk Akçelerin Osmanlı Para Politikasına Etkileri

Osmanlı mali sistemi, diğer geleneksel ülkelerde olduğu gibi madeni para rejimine dayanıyordu.²⁰ Bu rejimin temelini ise *akçe* denen gümüş sikkeler teşkil ediyordu.²¹ Osmanlı parası, Orhan Bey’in 1326 yılında ilk Osmanlı akçesini bastırmasından Fatih’in 1479’da ilk altın (sultânî) parasını bastırıldığı tarihe kadar tek üniteli bir sistemdi. Bu tarihten itibaren ise çift (altın-gümüş) madene dayanan bir sistem dönemi başlamıştı.²²

Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyıla kadar altın (sultânî) ve gümüş akçeye dayalı bir para düzeni vardı. Ayrıca günlük küçük işlemlerde kullanılan bakır mangır ya da pullar da tedavül ediyordu. Ancak yeni fetihler neticesinde merkeze uzak bölgelerde bu para düzenini sürdürme olanağı kalmadı. Çünkü imparatorluğa yeni katılan bölgelerin daha önceden

15 Kalpazanlık faaliyetlerinin görüldüğü bölgeler hakkında bk. Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 3/181.

16 Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2014), “Kalb”, 1078.

17 Kalpazanlık ve akçe kırkıcılığı için bk. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 209-214.

18 Tedavül eden kalp madeni ve kâğıt paraların sosyo-ekonomik etkilerini inceleyen bir çalışma için bk. Muharrem Öztel, “Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık ve Sahte Para 1818-1914: Kalpazanlığın ve Tedavül Eden Kalp Paraların Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 10/18 (2018), 304-317.

19 Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 3/180-187.

20 Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları”, 3/24.

21 Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyanları”*, 36.

22 Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları”, 3/25; Akyıldız, “Para”, 34/164.

oluşturulmuş para düzenleri vardı. Bu nedenle Osmanlılar, imparatorluk genelinde yeni bir para düzeni kurmak için bu bölgelerde pragmatik ve esnek davrandılar. İmparatorluğun tüm altın sikkeleri, uluslararası standartlarda birleştirildi ve altın sikkelerde sultani adı verilen sikke, imparatorluk genelinde tek Osmanlı sikkesi haline getirildi. Gümüş sikkelerde ise yeni eyaletlerin ticari ilişkileri ve para sistemleri dikkate alınarak imparatorluk içinde farklı para bölgelerinin (Mısır'da pare/para, İran'da şahı, Kırım'da kefevi, Tunus'ta nasri akçe gibi) oluşmasına izin verildi ve ufak tefek değişikliklerle var olan para birimlerinin kullanımı tercih edildi.²³

Öte yandan, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *guruş* denen iri gümüş Avrupa sikkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmeye başlanması, gümüşün altına nazaran bollaşmasına ve mal fiyatlarını yükseltip gelirlerin düşmesine neden oldu.²⁴ Bu durum, parasal dalgalanmalara neden olmakla birlikte, 1566'da²⁵ akçenin gümüş içeriğinin azaltılmasını gerektirdi. Ayrıca 1570 ve 1580'lerde gümüşün resmî kurunun²⁶ piyasa kurunun altında kalması akçelerin kenarlarının kesilmesini yaygınlaştırdı ve bu dönemde, düşük ayarlı sikkelerin üretim ve tedavülünün artmasının yanı sıra piyasaya bol miktarda kalp sikke sürülmesine neden oldu.²⁷

Kalpazanlık (kalp sikke kesme) faaliyetleri, çeşitli usullerle uygulanırdı. Bunlardan ilki, düşük ayarlı ve içerisinde yeteri kadar gümüşün bulunmadığı paralar imal edilmesidir. Bu şekilde bakırla karışık akçe veya gümüş karışık altın para üretilirdi. Kalp akçe veya para kesiminde uygulanan diğer yöntem ise *kırkık* akçe veya eksik ağırlıklı para kesimi şeklinde idi. Kalpazanlar, ellerine geçirdikleri sahipsiz ayarlı akçelerin kenarlarını kırarak elde ettikleri gümüşten eksik ayarlı sikkeler keserek piyasaya sürüyorlardı.²⁸ Böylece hem haksız kazanç elde ediyorlar hem de Osmanlı para sisteminde karışıklıklara neden oluyorlardı.

Nitekim 1565 yılında, Filibe taraflarında kalp akçe ve altın (flori)²⁹ işleyen pek çok kalpazana rastlanması, incelenen dönemde kalpazanlığın yaygınlığını ve para üzerindeki etkilerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.³⁰ Bununla birlikte, 1572 yılında Belgrad ve Koçaniye taraflarında bulunan çok sayıda kalpazanın gizlice kalp akçe kesmeleri, piyasaya bol miktarda düşük ayarlı akçe sürülmesine ve bu olumsuz sürecin hız kazanmasına neden olmuştur.³¹ Bu şekilde, kalpazanlık faaliyetlerinin giderek artması, para piyasasında bu tür kalp akçelerin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Mesela 1576'da, Edirne'de bazı kalpazanların bazı kimseler yardımıyla kalp akçe kesip tedavüle sokmaları, halkın birçok ticari işlemde

23 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 85-86; Akyıldız, "Para", 34/164.

24 Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", 3/25; Akyıldız, "Para", 34/164.

25 Semendire sancakbeyi ve kadılarına yazılan hüküm, 1565 yılında 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilmesinin kararlaştırıldığı ortaya koymaktadır. Bu kayıt, akçenin gümüş içeriğinin 1566'da değil 1565 yılında azaltıldığı göstermektedir. BOA, MAD, No. 2775, 432/944.

26 Gümüş akçe ve altının (sultâni) resmî kur değerleri hakkında bk. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 58.

27 Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 128.

28 Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 3/181-182.

29 1565 tarihli bir kayıta, 1564 yılında Mısır vilayetinden *Hızâne-i Âmiri*'ye gönderilen florilerin hükümet merkezindeki kontrolünün ardından, 35.000 sikke florinin kemayar olduğu anlaşılmıştır. BOA, MAD, No. 2775, 580/1307.

30 BOA, MAD, No. 2775, 158/325; 1565 yılında, Köstendil sancağında ve ona tabi vilayet kadılıklarında da kalpazanlık faaliyetlerine rastlanması, kalpazanlığın Balkanlar'daki yayılımını göstermesi açısından önemlidir. BOA, MAD, No. 2775, 265/557.

31 BOA, KK, No. 67, 184/661.

bu kalp akçeleri kullanmalarına neden olmuştur.³² Burada belirtilmesi gereken husus, kalpa-zanların genellikle darphanelere yakın bölgelerde ortaya çıktıkları ve darphane görevlileri ile iş birliği içinde bulduklarıdır. Bu şekilde, hem kalp akçe kesimi hızlanmış hem de piyasaya sürümü kolaylaşmıştır.

Piyasaya sürülen kalp akçelerin gündelik alışverişlerde kullanımının yaygınlaşması, tedavüldeki altın ve guruşun resmî kurunu da etkilemiştir. 1579 yılında, Aydın ve Saruhan sancaklarında halkın *hurde*, *kırkık* ve *kemayar* akçe kullanımı ile altın 70 ve guruş 60 akçeye kadar yükselmiştir.³³ Yine aynı yıl içerisinde Aydın ve Saruhan sancaklarında, ayarı bozuk akçe kullanımı devam ederken altının 70 ve guruşun 50 akçeden işleme alınması üzerine, altının 60 ve guruşun 40 akçe ile işlem görmesi emredilerek resmî kurları belirtilmiştir.³⁴ Ancak her ne kadar kur değerleri belirlense de 1579'da Aydın ve Saruhan sancaklarında, ayarı bozuk para kullanımının giderek yaygınlaştığı ve hatta âdet haline getirildiği görülmektedir.³⁵

Piyasada kullanılan kalp ve ayarı bozuk akçeler, altın ve guruşun değerini önemli ölçüde düşürmekle birlikte, tedavüldeki yabancı menşeli paralar da bu durumdan nasibini almışlardır. Mesela 1579 yılında, Rum vilayetinde guruş 45, altın 65 ve *şâhin*'in³⁶ ise 7,5 akçe hesabına göre kullanıldığı görülmektedir.³⁷ Şu halde, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ayarı bozuk akçelerin çeşitli kentlerde birçok ticari işlemde resmî rayicinin ötesinde kullanıldığı ve enflasyona neden olduğu söylenebilir. Ayrıca ticari işlemlerde kullanılan ayarı bozuk akçeler, her ne kadar enflasyona sebep olsa da halkın bu akçelerle işlem yapmaya alıştığı ya da bu duruma çanak tuttuğu da ifade edilebilir.

Öte yandan, toplumun her kesiminin ayarı bozuk akçe kullandığını söylemek söz konusu değildir. 1580 yılında Kütahya ve Karahisar halkı, vilayetlerinde kullanılan akçenin son derece hurda olmasının yanı sıra, altın ve gümüşün kırkılıp gümüşün 55 ve altının 75 akçeden işlem görmesi nedeniyle ticari işlemlerinde bir hayli zarara uğramışlar ve bu konuda şikâyetçi olmuşlardır.³⁸ Bu husus, istisnai durumunu korumakla beraber, Kütahya ve Karahisar bölgesinde halkın ekonomik anlamda zor durumda kaldıklarına ve ayarı bozuk (kırkık) akçelerin, Osmanlı ülkesinin birçok noktasına sirayet ettiğine işaret etmektedir.

Ayarı bozuk akçelerin tedavüldeki yaygınlığı, akçenin resmî rayicinin bozulmasına ve tarafların zarara uğramasına neden olmakla birlikte, çeşitli ikmal yollarının da engellenmesine yol açmıştır. 1579 yılında, Rodos kadısı merkeze gönderdiği arzda "... *bu makûle hurde akça ol vilâyette zühür itmekle rençber tâyîfesi etrafından Rodos'a zahîre getirmeyip kıst olmağa sebep olmuştur*" ifadesi ile bu konuya açıklık getirmiş ve akçeleri merkeze göndermiştir. Merkezde yapılan inceleme neticesinde ise hakikaten akçelerin düşük ayarlı olup 450 akçenin 100 dirhem gelmesi gerekirken 1.100 akçenin 100 dirhem geldiği ve ayarının fazlasıyla bozulduğu

32 BOA, MAD, No. 7534, 1676/4901.

33 BOA, A. {DVNSMHHM, No. 41, 11/21.

34 BOA, A. {DVNSMHHM, No. 41, 16/32.

35 BOA, A. {DVNSMHHM, No. 41, 56/118.

36 Şâhi, XVI. yüzyılın ikinci yarısında darb edilen İran menşeli gümüş sikkedir. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 82.

37 BOA, A. {DVNSMHHM, No. 41, 201/455; II. Selim devrinden 1579 tarihine kadar şâhinin resmî rayici yaklaşık 7 akçe idi. Bk. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 89-90; Şâhi, yüzyılın ortalarında 6 akçeden 1580'lerde 8 akçeye kadar yükselmiştir. Bk. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 98.

38 BOA, A. {DVNSMHHM, No. 41, 484/1017.

anlaşılmıştır.³⁹ Bu durum, tedavüldeki akçenin yaklaşık olarak %244,44 civarında bir değer kaybına uğratıldığını göstermekle birlikte oldukça enteresandır.⁴⁰ Görünen o ki, kalpazanlık faaliyetleri neticesinde kalp ve ayarı bozuk akçeler, imparatorluğun birçok noktasına farklı değer birimleriyle yayılarak tedavülünü arttırmış ve Osmanlı para politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.

1.1. Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin Mukâta'a/İltizâm Sistemine Etkileri

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, kalpazanlık ve akçe kırkma faaliyetlerinin Osmanlı para politikası üzerinde olumsuz tesirlere neden olmasının yanı sıra mîrî mâla ve mukâta'a/iltizâm sistemine de zarar verdiği görülmektedir.

Bilindiği üzere, iltizâm sistemi ile hazineye gelir sağlamak amacıyla belirli bir mekânla sınırlı mukâta'a birimlerinin vergi toplama hakkı, müzayedeler sonucu belirlenen ve bir miktarının peşin ödenmesi istenen bir bedel karşılığında sınırlı bir süre ile devredilirdi. Vergi toplama işini üstlenen kişilere de mültezim denirdi.⁴¹

İncelenen dönemde, piyasaya iyice yayılan ayarı bozuk akçelerin vergi tahsili sırasında mültezimlerin ve diğer vergi tahsildarlarının karşısına çıkması, para politikasında olduğu gibi vergi sistemi üzerinde de olumsuz tesirler uyandırmıştır.

Mesela 1579 yılında, Aydın sancağında ayarı bozuk akçelerin yaygınlığı hazineye yarar akçe tahsil etmeyi oldukça güç hale getirmiş ve bu durum, mîrî mâlin ve mültezimlerin zarara uğramasına neden olmuştur.⁴² Şu halde, merkezi hükümetin mümkün olduğunca sahih ayar akçe tahsil edilip hazineye bu doğrultuda akçe getirilmesini temenni ettiği ve kesinlikle ayarı bozuk akçe kabul etmemeye çalıştığı söylenebilir. Ancak uygulamada ise bu durumun önüne geçmenin pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1579'da, Aydın ve Saruhan sancaklarında yaygın bir şekilde tedavül eden ayarı bozuk akçeler, *havâss-ı hümayûnda*⁴³ tahsil edilen akçelerin hazineye yaramamasına ve mîrî mâlin fazlasıyla zarara uğramasına yol açmıştır.⁴⁴

Bununla birlikte, ayarı bozuk akçelerin tedavülünün yaygınlaşması tahsilât sırasında akçe hususunda çeşitli sorunlara yol açmıştır. 1580 yılında, Kütahya ve Karahisar'da ayarı bozuk akçelerin yaygınlığı, nevrüz irsaliyesinin⁴⁵ tahsilâtı sırasında 100.000 akçe teslim edenlerin 30.000 akçe zarara uğramalarına neden olmuştur. Çünkü akçelerin kırılması, tahsilât sırasında altın ve guruşun resmî kurun ötesinde 15 akçe fazladan alınmasına neden olmuş;

39 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 34/70.

40 Halil Sahillioğlu, III. Murad'ın yaptığı devalüasyondan sonra akçe kırkma ve kalpazanlık faaliyetlerinin devam ettiğini ve 100 dirhem gümüşten 800 akçe yerine 1.500 hatta 2.000 akçe kesildiğini ifade etmiştir. Bu ifadeye göre, 1579 yılında 100 dirhem gümüşten 1.100 adet kesilmesi oldukça fazladır. Bk. Sahillioğlu, *Kurulduğundan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 66.

41 Mehmet Genç, "İltizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154-155.

42 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 56/118.

43 Osmanlı Devleti'nde has ve hassa (çoğulu havas) padişah ve/veya yüksek mevkideki memurların yıllık gelirleri en az 100.000 akçeye varan şahsi mülk, arazi ve dirliklerini ifade etmekle birlikte havass-ı hümayun ise padişah haslarını ifade eder. Cengiz Orhonlu – Nejat Göyünç, "Has", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 16/268).

44 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 11/21.

45 İrsaliye, Osmanlı Devleti'nde taşradan hükümet merkezine gönderilen mukâta'a bedelleri ile diğer paraları ifade eder bir terimdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), "İrsaliye", 2/81.

guruş 55'e ve altın 75'e alınarak devlete teslim edilmiştir.⁴⁶ Bu şekilde tahsildarlar, vergileri akçenin belirlenen rayiç fiyatı üzerinde tahsil ederek vergi mükelleflerini zora sokmuşlardır. Böylece, hem tahsil edilen mîrî mâlın hileli olmasına hem de reayanın bu işlemde %30 zarara uğramasına neden olunmuştur.

Öte yandan, tedavüldeki guruş, altın ve şâhînin resmî rayicin üzerinde kullanılması, mukâta'a sistemine zarar veren bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1579 yılında, Rum vilayetinde mukâta'ât nâzırı olan Yardım'ın, bu durumdan fazlasıyla muzdarip olduğu görülmektedir. Çünkü bu durum, guruş ve altının tam olarak alınmasının önüne engel koyarken şâhînin⁴⁷ de hazine için tahsil edilememesi, mîrî mâla ve mezkûr Yardım'ın iltizâmına zarar vermiştir.⁴⁸ Şâhînin hazine için kabul edilmemesinin, piyasa ve resmî kur değerleri arasındaki farktan kaynaklandığı düşünülebilir. Şu halde, tedavüldeki yerli ve yabancı hemen her çeşit akçenin düşük ayarda kullanımı, mültezimleri ve dolayısıyla devlet gelirlerini önemli ölçüde etkilediği söylenebilir.

Tedavüldeki ayarı bozuk akçelerin mukâta'a/iltizâm sistemini sekteye uğratan bir diğer nedeni de reayanın ellerindeki ayarı bozuk akçeleri tahsildarlara kabul ettirme çabalarıdır. 1579 yılında mukâta'a nâzırı Bahşayış'ın, Eskiil, Turgud ve Bayburd kazalarındaki Atçeken oğullarından adet-i ağnam vergisi talep ettiğinde, bazı kişilerin vergilerini ayarı bozuk akçelerle ödemek istedikleri görülmektedir. Nitekim hazineye yarar akçe talep edildiğinde ise "...vilâyetimizde cârî olan akça budur" denilerek, hazineye yarar akçe vermekte sorun çıkarttıkları ve mezkûr nâzırın iltizâmına fazlasıyla zarar verdikleri anlaşılmaktadır.⁴⁹ Görüldüğü üzere, ayarı bozuk akçelerin piyasada bu kadar yaygın bir şekilde tedavül etmesi, hem hazineye hem de mültezimlere büyük zarar vermiştir.

1.2. Kamu Görevlilerinin Kalp ve Ayarı Bozuk Akçelere İlişkin Faaliyetleri

İncelenen mahkeme kayıtlarında, kamu görevlilerinin kalp veya ayarı bozuk akçe hususunda birçok kez kanun dışı faaliyetlere karıştıklarına rastlanmaktadır. Bu duruma sebep teşkil eden etkenlerin; kalpazanlık faaliyetlerinin artması, tedavüldeki akçelerin giderek ayarının bozulması, vergi tahsili hususunda artan sorunlar ve kamu görevlilerinin kolay para kazanmanın cazibesine kapılmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca ayarı bozuk akçelerin tedavülünün beslenmesi ve ülkenin birçok yerine yayılmasında, ödeme işlemlerinde bu tür ayarı bozuk akçe kullanımının da etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim 1579 yılında nâzır Mehmet'in, Rodos Kalesi muhafızlarının mevaciblerinin⁵⁰ ödenmesi için 1578 tarihinde gönderdiği akçelerin ayarının bozuk olduğu ve kullanılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır.⁵¹ Yine aynı yıla ait başka bir belgede, nâzır Mehmet'in mevacib ödemeleri için

46 BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 484/1017.

47 1578-1590 arasında İrana karşı girişilen savaş sırasında büyük miktarda bastırılan şâhîlerin, 1579'da hazine için tahsil edilememesi enteresandır. Bu durumun, resmî değeri şişirilen şâhîlerin ihracat ödemelerinde yaşanan sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir. Bk. Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 90.

48 BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 201/455.

49 BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 212/474.

50 Mevacib, Osmanlılarda memur ve askerlere verilen maaş karşılığında kullanılmış bir terimdir. Erhan Afyoncu, "Mevacib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/418-419.

51 BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 134/299.

Rodos'a⁵² gönderdiği 396.000 akçenin ayarının bozuk olduğu ve masraflar için harcanması- na engel teşkil ettiği gösterilmiştir.⁵³ Bu iki belgedeki nâzırın aynı kişi olduğu düşünülürse haksız kazanç elde edebilmek için birçok kez ayarı bozuk akçe ile işlem yaptığı hatta bu işlemi adet haline getirdiği söylenebilir. Kalpazanlarla irtibatlı olması da muhtemeldir.

Kamu görevlilerinden kaynaklı bir diğer usulsüz işlem ise ayarı bozuk akçelerin tebdiliydi. 1579 yılında Rum vilayetinde altın, guruş ve şâhînin resmî rayicin üzerinde kullanılması akçelerin tebdilini gerektirmiş ve vilayeteki toprak kadısına⁵⁴ gönderilmiştir. Ancak kadı, bu akçelerin tebdiline engel olarak mali işlemlerin aksamasına neden olmuştur.⁵⁵ Şu halde, guruş 45, altın 65 ve şâhînin 7,5 akçe hesabı üzerine tedavül ettiği piyasa ortamında, kadının tebdile mani olması, ayarı bozuk akçelere ilişkin kanunsuz tasarruflarını akla getirmektedir. Aynı yıla ait başka bir belgede, irsaliye için ödenmesi gereken meblağın ayarı bozuk akçe ile ödenmesi üzerine kadılarına müracaat edildiği gösterilmiştir. Kadıların ise bu işlemde, akçeleri tam değerinde tebdil etmeyerek 1.000 akçenin tebdiline 300-400 akçe vererek tebdil ettirdikleri anlaşılmaktadır.⁵⁶ Kadıların, akçe tebdiline mani olmaları ve/veya akçeleri değerinin altında tebdil etmelerine istinaden, hâlihazırda yeterince ayarı bozuk olan akçelerden her fırsatta nemalanmaya çalıştıkları söylenebilir. Nitekim 1565 yılında, ellerinde birer miktar kalp akçe ile yakalanan iki şahsın akçeleri rehine konulmuşken Yenişehir kadısı Mevlana Musa ve naibi, emanetteki akçenin 20 akçesini alıp 5-6 akçesini kalp yazmışlardır. Üstelik “yirmi akçede altı akça çok değildir, eyü akçedir” denilerek, geriye kalan akçeleri mezkûr şahıslara geri vermişlerdir.⁵⁷ Bu durum, akçenin rayiç değerini sarsacak bir uygulama olmakla birlikte, 1.000 akçede 300 akçenin kalp akçe olarak değerlendirileceği anlamına geliyordu ki haklı olarak halkın tepkisini de çekmekte idi.

Öte yandan, kamu görevlilerinin kalpazanlık ile kalp ve ayarı bozuk akçe hususunda reayaya çeşitli şekillerde zulmettiklerine rastlanmaktadır. 1579 yılında, Kula sakinlerinden Satı ve Safer adlı kimselerin kalpazan olmayıp ve bu konuda sabit suçları bulunmamasına rağmen, havass-ı hümayun eminleri Yusuf ve Süleyman'ın, “siz kallâbsız” diyerek suç isnat ettikleri ve kanuna aykırı dört bin akçelerini alarak onlara zulmettikleri görülmektedir.⁵⁸ Anlaşılan o ki eminler, iltizâm şartlarını yerine getirememişler ve taahhüt ettikleri meblağı karşılamak için reayaya kanun dışı yaptırımlarda bulunmuşlardır. Aksi halde eminlerin malları müsadere edilebilir ya da gerektiğinde hapsedilebilirlerdi.⁵⁹

52 Orhan Kılıç, konu ile ilgili çalışmasında bu hükmü kullanmakla beraber, Rodos şehri Edirne olarak zikredilmiştir. Bk. Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 3/182.

53 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 34/70.

54 Toprak kadıları, gerek merkezde gerekse eyaletlerde tahkiki gereken meseleleri teftiş eden ve köylülerin ehl-i örf ile ilgili şikâyetlerini değerlendirip mahkeme kurabilen seyyar kadılar idi. Bk. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: TTK, 1995), 128.

55 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 201/455.

56 Şikâyet nedeninin tedavüldeki kalp akçeler olup tahsilât sırasında alınmamasına rağmen, kadıların “bâzârlarda râyic olan akçayı al, nakıs eyleme” şeklindeki ifadeleri, kalp akçelerden kazanç sağlayıp tedavülünü beslediklerini akla getirmektedir. BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 220/488.

57 BOA, MAD, No. 2775, 574/1291.

58 BOA, A.İDVNSMHHM, No. 41, 15/28.

59 Halil Sahillioğlu, “Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-1963), 147.

Ayrıca tahsil edilecek vergiler için ayarı bozuk akçe teklifinde buldukları ve bu hususta, reayaya şiddet uyguladıklarına da rastlanmaktadır. 1579 tarihli bir kayıttan anlaşıldığı üzere naip, mütezim, mütekait sipahi ve bazı leventlerden oluşan bir grup, reayadan mirî rüşüm için toplanacak akçeyi ayarı bozuk akçe üzerinden almayı teklif etmişlerdir. Ancak tekliflerinin kabul edilmemesi üzerine, reayanın çadırlarını basıp zulmetmişlerdir.⁶⁰ Yine konuya ilişkin başka bir belgede, Sorkuncuk köyü ahalisinin vergilerini sahih ayar akçe vermelerine rağmen, emin ve amillerin sahih ayar akçe kabul etmeyip “*dördi bir dirhem çâker akça*” talep ettikleri gösterilmiştir.⁶¹ Bu durum, kamu görevlilerinin kalpazanlar ve/veya akçe kırkıcıları ile işbirliği yaparak reayadan zorla ayarı bozuk akçe toplamaya çalıştıklarını ve haksız kazanç elde edebilmek için çeşitli yollar aradıklarını akla getirmektedir. Bu hususta verilebilecek belki de en somut örnek, darphanelerde çalışan görevlilerdir.⁶²

Osmanlı merkezi idaresi, darphane ve darphane görevlileri üzerinde muayyen bir denetim mekanizması⁶³ geliştirmiş olsa da uygulamada çeşitli usulsüz işlemlerle karşılaşmaktadır. Nitekim 1572 yılında, Belgrad ve Koçaniye darphanelerinde çil akçe kesilmesi hususunda ferman gönderilmiş ve bu fermanla, gümüşün sahih ayar olup 100 dirhemden 450 akçe kesilmesi emredilmiştir. Ancak bu durumun aksine, mezkûr darphanelerde küçük ve yaramaz gümüşlerden belirlenen veznin aksine fazladan akçe kesildiği anlaşılmıştır.⁶⁴ 1577 yılında ise bu kez, Üsküp darphanesinde akçelerin belirlenen veznin aksine kalp kesildiğine rastlanmaktadır. Bu hususta, merkezden sahih ayar akçe kestirilmesi için emr-i şerif gönderilmesine rağmen, darphanenin sâhib-i ayârı⁶⁵ bu emri dikkate almamış ve ayarı bozuk akçe kesimine devam etmiştir.⁶⁶ Bu kayıtlara istinaden, incelenen dönemdeki kalpazanlık ve akçe kırkma faaliyetlerinin münferit olabildiği gibi zaman zaman münferit olmaktan çıkıp bizzat kamu görevlileri tarafından da organize bir şekilde icra edildiği ifade edilebilir.

Kayıtlarda dikkati çeken bir diğer husus da darphane görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanarak tutuklu kalpazanları serbest bırakmalarıdır. 1577 yılında İstanbul darphanesindeki emin ve yasakçıların, yakalanan kalpazanlar ve Anadolu tarafına gurus geçiren kimselerden, gizlice bir miktar akçe alıp salıverdıklarına rastlanmaktadır.⁶⁷ Darphane emini ve yasakçıların bu tür kanun dışı faaliyetlerinin, darphanelerin ve piyasadaki kalp ve ayarı bozuk akçelerin denetimini gittikçe zor bir duruma soktuğu gibi tedavüldeki akçeye olan güvenin de sarsılmasına yol açtığı söylenebilir.

60 BOA, A.İDVNSMHH, No. 41, 37/76.

61 BOA, A.İDVNSMHH, No. 41, 58/124.

62 Darphanelerin idare ve denetim görevlileri için bk. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 247-251; Ömerül Faruk Bölükbaşı, 18. *Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Amire* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 29-68.

63 Osmanlı merkezi idaresi, sikke darbu hususunda darphanelere yetkili bir emin tayin ederdi. Ayrıca darphane gelen eski akçe ve gümüşlerin eritilip 100 dirhemden belirlenen miktarda akçe kestiren bir sâhib-i ayâr ve üstat bulunurdu. Ayrıca darphane eminleri, bölgelerindeki ticaret yolları ve merkezlerine yasakçılar yollarlar ve bu yasakçılar, şüphelendikleri her yerleri arayarak kalp ve eski akçe ile yasak gümüş yakalattırıldılar. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 527-528.

64 BOA, KK, No. 67, 184/661.

65 Sahib-i ayar, Darphane çalışanları başında bir nevi işletme şefi durumunda olan ve kesilen sikkelerin her türlü kusurundan sorumlu olan yetkili idi. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, 250.

66 BOA, MAD, No. 7534, 1003/3045.

67 BOA, MAD, No. 7534, 934/2810.

Son olarak belirtilmesi gereken bir diğer husus, kamu görevlilerinin yanı sıra esnafın da bu işe alet olduklarıdır. 1565 yılında Köstendil sancağında ve ona tâbi vilayet kadıliklarında, kalpazanlık faaliyetlerinin yanı sıra kuyumcu taifesinin de gümüş ve altını, dükkânlarında işlemeyip kalp gümüş ve altını gece evlerinde işledikleri görülmektedir.⁶⁸ Bu durum, haksız kazanca yönelik kanun dışı faaliyetlerin, kamu görevlileri ile esnaf zümresine kadar sıçramasına ve paraya olan güvenin git gide azalmasına neden olmuştur. Şu halde, teknik olarak bozulan akçe, Osmanlı para politikası ve vergi sistemini etkilerken, kamu görevlilerinin kalp ve ayarı bozuk akçeler üzerinden haksız kazanca yönelmeleri, toplumsal boyutlarda önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu olumsuz sürecin önlenmesi adına bir dizi teftiş ve cezai yaptırımlar başlatılmıştır.

2. Kalpazanlık ve Ayrı Bozuk Akçelerin Teftiş ve Mahkeme Süreci

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kalpazanlık ve akçe kırkma faaliyetlerinin giderek yaygınlaşması ve tedavüldeki kalp ve ayarı bozuk akçelerin giderek artması, Osmanlı para politikasına ciddi zararlar verirken iktisadi hayat üzerinde de olumsuz tesirlere neden olmuştur. Divana gelen şikâyetlerin artması devletin bu süreci teftiş edip çeşitli yaptırımlar uygulamasını zaruri kılmıştır. Kalpazanlık ile kalp ve ayarı bozuk akçe hususuna oldukça hassasiyetle yaklaşılmış ve gerek teftiş gerekse de cezai yaptırımlarla bu durumun önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı merkezi idaresi, genellikle kalp ve ayarı bozuk akçelerin izini sürerek kalpazan ve akçe kırkıcılara ulaşmaya çalışırdı ve bu hususta, idari görevlilerinden önemli ölçüde yararlanırdı. İdari birimlerden divana gelen şikâyetleri giderebilmek için ekseriyetle kadırlara hüküm veya emr-i şerif gönderilir, tarafsız bir sonuca varılabilmesi için konu veya kişinin soruşturulması istenirdi. Bununla birlikte hükümler, ilgili kişi ve konunun türüne göre hem kadıya hem de örfi yetkililere hitap edebilirdi.⁶⁹ Bu hükümlerin vilayet, sancak ve kazaların kontrol edilmesi veya hükümlerin ilgili yerlere doğrudan doğruya ulaştırılması gibi hususlarda ise genellikle *çavuşlar* gönderilirdi.⁷⁰ Ayrıca uygulamada farklı yetkililerin de ön plana çıktıklarına rastlanırdı. Mesela 1577'de, kalpazan ve kalp akçe teftişi için zuemadan⁷¹ Geylan gönderilmişti.⁷² Bu şekilde, mahkeme huzurunda şikâyetler değerlendirilir ve konu ile ilgili vilayet, sancak veya kaza birimlerinde gerekli teftişler yaptırıldıktan sonra, suça göre çeşitli cezalar uygulanırdı.

Teftiş ve mahkeme süreci ile ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus ise verilen cezalardır. Osmanlı hukukunda kalpazanlığa verilen cezalar iki ayrı kategoride değerlendirilirdi.

68 BOA, MAD, No. 2775, 265/557.

69 Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet* (İstanbul: Kronik, 2018), 70-71.

70 Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İltimai Tarihi*, 421.

71 Osmanlı Devleti'nde zaimler, kendi bölgelerinde tımarlıları düzenler ve seferlere katılırlardı. Ayrıca sefer dışında, kadının denetiminde asayiş sağlamaya (subaşı) çalışırlar ve vergi toplarlardı. Bu gibi hizmetleri karşılığında ise zaimlerin müteferrika ve dergâh-ı âli çavuşluğu görevine de getirildiklerine rastlanmaktadır. Nitekim zuamdan Geylan'ın da hizmetleri mukabelesinde dergâh-ı âli çavuşluğu görevine getirildiği söylenebilir. Erhan Afyoncu, "Zeamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/163.

72 BOA, MAD, No. 7534, 1676/4901.

Sahte akçe üreten ve suçu sabit olan kalpazanlara idam⁷³ (siyâseten-tâ'ziren katl) cezası uygulanırken tedavüldeki akçelerin kenarını kırarak değerini düşüren ve bu konu ile ilişkisi olan şahıslara ise diğer tâ'zir cezaları⁷⁴ uygun görülürdü. Mesela 1572'de, Üsküp'te bulunan kalpazan ve zindancının dergâh-ı muallâya gönderilmesi emredilmiş ve bu iş için Maden Nâzırı Zâim Pir Mehmed görevlendirilmişti. Nâzır Mehmed'den zikrolunan kalpazanın teftiş edip kalpazanlığı sabit olursa merkeze göndermesi istenmiştir. Ayrıca zindancının da merkeze yollanarak kalpazanın zindancı marifetiyle küreğe koşulması emredilmiştir.⁷⁵

Osmanlı merkezi idaresinin teftiş hususunda çeşitli görevliler tayin ettiği malumdur. Nitekim 1565 yılında, kalpazan ve akçe kırkıcıların teftişi hususunda Yenişehir'e yerleştirilen görevliler, Ramazan ve Hasan isimli şahısları ellerinde birer miktar kalp akçe ile yakalayarak durumu merkeze arz etmişlerdir. Merkezden müfettiş olarak görevlendirilen Karaferye kadısı Mevlana Abdülkerim'e gönderilen hükümde ise mezkûr şahısların kalpazanlıkla ilişkileri olmayıp sadece ellerindeki akçenin birkaçının kalp akçe olmasıyla hapis ve cerimeye gerek olmadığı bildirilmiştir. Bununla birlikte, kalp akçelerin kimlerden temin edildiğinin tespit edilmesi istenmiştir. Kalp sikke ile kalp akçe malzemelerine dair delil bulunduğu takdirde, gerekli cezasın verilebilmesi için tutuklanarak merkeze arz etmeleri emredilmiştir. Ayrıca bu konuda mezkûr kadıya, gereken önemi vermesi ve *tezvir ü telbis*⁷⁶ ile reyaya zulmetmekten sakınması da tembih edilmiştir.⁷⁷

1566'da ise Vulçitrin sancakbeyi ve kadılarına, kalpazan teftişi için emr-i şerif gönderilmesine rağmen, kesilen kalp akçe ve sikkelerin ele geçirilmesi hususunda pek başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine, halk arasında yoklama yapılarak şüpheliler mahkemeye çıkarılmış ve vaziyetleri öğrenildikten sonra merkeze bildirilmiştir. Bu durum üzerine, kalpazanlık suçu sabit olanların tutuklanarak merkeze gönderilmeleri emredilmiştir.⁷⁸ Yargı sürecinde tutuklanıp merkeze gönderilen kalpazanlar hakkındaki nihai karar belirsizdir. Ancak bazı kayıtlarda geçen "hakkından gelmek"⁷⁹ tabiri ile gereken ağır cezaların verildiği anlaşılmaktadır.⁸⁰

İfade edilmesi gereken bir diğer husus ise Osmanlı merkezi idaresinin ayarı bozuk akçelerin tedavülünün iyice arttığı bölgelerde teftiş ve yargı sürecini oldukça detaylı bir şekilde ele aldığıdır. 1579 yılında Aydın ve Saruhan sancaklarında ayarı bozuk akçe kullanı-

73 1579 tarihli bir kayıta "Çingâne tâyifesinden birkaç nefer kimesneler Sart kazâsında dutulup kallâb ve kuttâ-ı tarik oldukları bi-hasebi's-şer'i's-şerif sâbit ve hükm-i kâdî lâhık ve sebt-i sicill olduktan sonra mezbûrlar salbolup" ifadesi, kalpazanların asılarak idam edildiklerini göstermektedir. BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 138/309.

74 Kalpazanlık suçu ve cezaları hakkında bk. Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 306-312.

75 BOA, KK, No. 67, 444/1611.

76 "Tezvir ve telbis" kavram bütünlüğü ile kastedilen, görevlilerin hileli işlerden kaçınmaları gerektiğidir. Nitekim Osmanlı belgelerinde "tezvir" terimi sahte belge düzenleme anlamında kullanılırken, "telbis" terimi ise sahte belge ile aldatma/kandırma anlamında kullanılmaktadır. Bk. Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, 313.

77 BOA, MAD, No. 2775, 574/1291.

78 BOA, MAD, No. 2775, 1147/2666.

79 Kayıtlarda geçen "hakkından gelmek" ifadesi, genellikle siyaseten katli gerçekleştirmek için kullanılmakla birlikte, farklı cezalandırmalar için de kullanılırdı. Bk. Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, 23.

80 1577'de Edirne kadısına, tedavüldeki kalp akçenin bulunması, kalpazanlığı sabit olanların hapsedilmesi ve haklarından gelinmesi için merkeze arz edilmesi emredilmiştir. BOA, MAD, No. 7534, 1676/4901; 1577 yılında, İstanbul Darphanesi'nde tutulan kalpazanların ve akçe kırkanların, haklarından gelinmesi için divana gönderilmesi emredilmiştir. BOA, MAD, No. 7534, 934/2810; 1580 yılında Uşak kadılarına, akçe kırkanları teftiş etmeleri ve bu konuda suçları sabit olanların tutuklanarak haklarından gelinmesi için merkeze gönderilmeleri emredilmiştir. BOA, A. {DVNSMHH, No. 41, 484/1017.

mının yaygınlaşması üzerine merkezden Abdülkadir Çavuş gönderilmiş; Aydın ve Saruhan sancakbeyleri ve kadılarına, kimin elinde ayarı bozuk akçe bulunursa huzurlarında her adedinin tartılıp miktarı ve sahiplerinin isimlerini sicill-i mahfûza kaydetmeleri emredilmiştir. Ardından, bu akçelerin keselere konup mühürlenerek credit akçe kesilmek için darphaneye gönderilmesi emredilmiştir. Bununla birlikte, sancakbeyi ve kadılarına ayarı bozuk akçe kullanımını önlemeleri tembih edilmiş ve uyarıları dinlemeyenlere gerekli cezanın verilebilmesi için isimleri, ikamet yerleri ve ellerindeki akçelerin miktarını yazarak merkeze arz etmeleri istenmiştir. Ayrıca herhangi bir kimsenin elinde ayarı bozuk akçe bulunmadan “...ol makûle akça var imiş ve hilâf-ı zamânda ol asıl akça harcanmış” ve “...aynı ve hilâf-ı şart” denilerek veya elinde guruş vesaire gümüş bulunanların ellerinden zorla gümüşlerinin alınıp kestirilmesi gibi hususlarda, hileli işlerden kaçınmaları tembih edilmiştir.⁸¹ Hukuki süreçte bu tarz ifadelerin sıkça geçmesine istinaden, daha önceki dönemlerde teftiş faaliyetlerinde yaşanan yolsuzluk ve kanuna aykırı müdahalelerinin önüne geçilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Teftiş konusunda bir diğer uygulama ise mevcut zararın bizzat ilgili şahıstan tazmin edilmesi idi. 1579 yılında Rodos'ta mecavib ödemelerinde karşımıza çıkan bu durum, merkezden gönderilen Bayram Çavuş ve müfettiş Hüsâm'a teftiş ettirilmiştir. Ayrıca ayarı bozuk akçe ile ilişkisi olduğu düşünülen nâzır Mehmed'in sorgulanması istenmiştir. Akçe kırtığı kesinleştiği takdirde ise tutuklanarak merkeze gönderilmesi emredilmiştir. Bununla birlikte, ayarı bozuk akçeler darphaneye gönderilerek yeniden kesilmiş ve darphanede kesilen akçenin eksik kısmının, mezkûr nâzırdan tazmin edilmesi istenmiştir.⁸²

Görüldüğü üzere Osmanlı merkezi idaresi, kalpazanlık ve tedavüldeki kalp ve ayarı bozuk akçelerin piyasadan silinmesi için oldukça ciddi uğraşlar vermiştir. Bu konuda başvuru politikası ve tedbirler ile tedavüldeki akçe mümkün olduğunca korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca çeşitli cezai müeyyideler belirlenerek kalpazanların bu olumsuz faaliyetlerden caydırılması ve iktisadi hayatın korunması amaçlanmıştır. Ancak her ne kadar cezai müeyyideler belirlense de net bir cezanın uygulandığını söylemek pek doğru değildir. Şu halde, tüm tedbir ve cezalar, kalpazanların hareket alanını kısmen engelse de tedavüldeki kalp ve ayarı bozuk akçelerin dolaşımına engel olduğunu söylemek mümkün değildir.

SONUÇ

XVI. yüzyılın ikinci yarısında giderek yaygınlaşan kalpazanlık faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin para politikasını ciddi bir şekilde tehdit etmiş ve tedavüldeki akçenin resmî rayicinin giderek bozulmasına yol açmıştır. Ayrı bozuk (kırkık) akçelerin piyasada giderek yaygınlaşması ise beraberinde altın ve guruşun resmî kur değerlerinin de etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim incelenen dönemde, resmî kur değerleri 60 ve 40 olan altın ve gümüşün, resmî kurlarının iyice bozularak değerlerinin 75 ve 60 akçeye kadar çıktığı görülmektedir. Ayrıca tedavüldeki yabancı paraların da bu durumdan etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, tedavüldeki ayarı bozuk akçelerin, Osmanlı para politikasını ne derecede etkilediğini açık bir

81 BOA, A./DVNSMHHM, No. 41, 11/21; Aynı yıla ait başka bir belgede ise sancakbeyi ve kadıların “...bu makûle kırkık ve kem-ayâr akça isti'mâl itmîşsin ve eviinde hıfzitmîşsin” şeklindeki bir bahane ile kanuna aykırı müdahalelerden sakınmalarının emredildiği gösterilmiştir. BOA, A./DVNSMHHM, No. 41, 56/118.

82 BOA, A./DVNSMHHM, No. 41, 34/70.

şekilde göstermektedir. Şu halde, zaman zaman merkeze gönderilen ayarı bozuk akçelerin ölçümünün ardından, tedavüldeki akçenin %100'ün üzerinde değer kaybına uğratıldığıının görülmesi, kalpazanlığın ve ayarı bozuk akçelerin Osmanlı para politikası üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

İmparatorluğun dört bir yanına yayılan kalp ve ayarı bozuk akçeler, Osmanlı para politikasını etkilemekle birlikte, en önemli varidat kaynaklarından biri olan mukâta'a/iltizâm sisteminin de aksamasına neden olmuştur. Nitekim piyasaya bol miktarda sürülen kalp ve ayarı bozuk akçelerin kullanımının giderek artması üzerine, vergi gelirlerinin tahsili için sahih ayar akçe bulmak zor bir hale gelmiştir. Bu durum, kamu görevlilerinin, görevlerini suistimal etmelerine neden olmuştur. Çünkü mukâta'a/iltizâm sisteminin aksaması, vergi gelirlerinin tahsilinde önemli sorunlar çıkartmış ve vergi yüklenicilerinin taahhütlerini yerine getirmelerine engel olmuştur. Para üzerinde yapılan usulsüz işlemlerin sağladığı kâr, kamu görevlilerinin de bu işe bulaşmasına yol açmıştır.

Kalpazanlık faaliyetlerinin giderek artması ile kalp ve ayarı bozuk akçelerin piyasaya iyice yayılması, devletin çeşitli tedbirler alması sonucunu doğurmuştur. Bu konuda, çeşitli cezai müeyyideler belirlenmiş ve mahkeme süreci oldukça yakından takip edilmiştir. Nitekim bu hususta kadı, sancakbeyi, çavuş vs. idari görevlilere oldukça iş düşmüş ve teftiş sürecinde, idari görevliler de yetkilerini suistimal etmemeleri hususunda sürekli olarak uyarılmışlardır. Bu şekilde, Osmanlı merkezi idaresi XVI. yüzyılın ikinci yarısında kalpazanlık ve ayarı bozuk akçe hususunu, bir teftiş ve denetim mekanizması kapsamında önlemeye çalışarak iktisadi hayata dair olumsuz etkilerini mümkün olduğunca ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Açık erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: Two or more blind peers reviewed this article, and an *iThenticate* scan generated a report for potential plagiarism and similarity. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of this article declares no conflict of interest, and the article follows scientific and ethical principles and cites all the sources appropriately.

This is an open-access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kamil Kepeci Tasnifi* [KK.d.]. No. 67.
BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliyeden Müdevver Defterler* [MAD.d.]. No. 2775, 7534.
BOA, Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defterleri* [A.{DVNSMHHM.d.}]. No. 41.

2. Kitap ve Makaleler

- Afyoncu, Erhan. “Mevacib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/418-420. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Afyoncu, Erhan. “Zeamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/162-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyanları”*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, 2020.
- Akyıldız, Ali. “Para”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/163-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Genç, Mehmet. “İltizam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 1995.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet*. İstanbul: Kronik Yayınları, 7. Basım, 2018.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I 1300-1600*. Çev. Halil Berktaş. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Kılıç, Orhan. “XVI. Yüzyılın ikinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*. 3/180-187. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Orhonlu, Cengiz. – Göyünç, Nejat. “Has”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/268-270. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Öznel, Muharrem. “Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1818-1914): Kalpazanlığın ve Tedavül Eden Kalp Paraların Sosyo-Ekonomik Etkileri”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 10/18 (2018), 304-317.

- Öztürk, Mustafa. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler*. 10/802-822. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Sahillioğlu, Halil. "Akçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Sahillioğlu, Halil. "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XV. Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-1963), 145-218.
- Sahillioğlu, Halil. "Darphane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/501-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sahillioğlu, Halil. *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1958.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2014.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları" *Osmanlı Ansiklopedisi*. 3/17-31. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.